

Літаратурнаўчы аспект у “Лістках календара” Максіма Танка

“Лісткі календара” займаюць выключнае месца ў творчай спадчыне Максіма Танка, яны ахопліваюць перыяд станаўлення пісьменніка як творцы. Гэта не проста дзённікавыя запісы, якія толькі занатавалі перажыванні самага аўтара, у іх прысутнічае аналіз грамадскай сітуацыі ў краіне, літаратурнага працэсу Заходняй Беларусі.

1935-1939 г. – важны перыяд для паэта-творцы. Менавіта таму шэраг разваг прысвечаны ўплыву паэзіі на лёс мастака. Пісьменнік пачаў сваю літаратурную дзейнасць у складаны час, калі вырашаўся далейшы лёс народа, найбольш складаныя геапалітычныя праблемы патрабавалі сваёй ацэнкі, выключнай станавілася роля паэта.

Максім Танк сцвярджае, што *“паэзія падобна да таго казачнага арла, які, несучы свайго героя, патрабуе ад яго корму. Апошні пад канец свайго падарожжа нават змушан быў ахвяраваць самім сабой”* [1, с. 54]. Такім чынам паэт фактычна жыве дзеля творчасці, падначальвае свой лёс ёй, можна правесці паралель паміж старажытным летапісам, асноўным прызначэннем якога было занатаванне падзей рэчаіснасці. Аднак паэт не проста павінен быў апісаць падзеі, але і даць ім ацэнку, уплываць на светапогляд народа. Такія вывады падцвярджаюць існаванне цэнзуры, пакаранне за друкаванае слова, гое, што самага Максіма Танка неаднойчы вылікалі на допыты, судзілі за яго творчасць.

Паэт адчуваў сваю адказнасць як мастака, пастаянна працаваў над словам, імкнуўся не толькі выявіць сваё бачанне падзей, але і ўдасканаліць моўны бок вершаў: *“Мне здаецца, калі пачынаеш пісаць, самае цяжкае бывае – навучыцца на ўсё глядзець сваімі вачамі і выпрацаваць у сабе мастацкае пачуццё меры ва ўсім”* [1, с. 86].

Варта адзначыць дасведчанасць пісьменніка, які цікавіўся сусветнай літаратурай, яго шырокі круггляд. Яшчэ ў пачатку стагоддзя ён звярнуў увагу на творчасць Адама Міцкевіча як на нацыянальную беларускую з’яву, вылучыў дзве паэмы найбольш значныя для фарміравання беларускай нацыі. *“Думаю пра “Пана Тадэвуша”, “Новую зямлю” – дзве нацыянальныя паэмы двух народаў. Толькі, мне здаецца, паэма Міцкевіча нацыянальная больш у палітычным сэнсе, а ў Коласа – у сацыяльным”* [1, с. 221]. З аднаго боку, ён падкрэслівае, што паэма “Пан Тадэвуш” належыць двум народам, з другога, выяўляе яе нацыянальны палітычны сэнс, пра што пазней пісалі сучасныя літаратурнаўчы. Можна параўнаць палітычнае становішча Беларусі ў 1811-1812 гадах і часам напісання дзённіка: перад краінай стаялі аналагічныя задачы, цэнтральнай з якіх было самавызначэнне. Адна з найбольш важкіх тэм паэмы “Пан Тадэвуш” – тэма забранай бацькаўшчыны, і адпаведна адказнасць за яе лёс інтэлігенцыі. Паэма “Новая зямля” адлюстроўвае іншы бок жыцця беларусаў, выяўляе нацыянальны сялянскі погляд, ролю зямлі, роднага кута для чалавека. Абодва пісьменніка паказалі сваю Беларусь,

адпаведна часу, у які жылі, і мастацкаму светапогляду (рамантык і рэаліст). Аднак перад літаратурай стаяла задача стварэння манументальнага твора пра родны край. *“Ідэя дзяржаўнасці нашага народа яшчэ не знайшла свайго ўвасаблення ў манументальным творы, можа, таму, што яе аперадзілі падзеі. А вартасць мастацкага твора – у тым, што ён адкрывае, першы абазначае нешта новае. Агулам, апісальнасць была заўсёды мацнейшай стараной нашай паэзіі, як яе філасофскі змест, які рэдка калі ўзнімаўся вышэй усім вядомых ісцін”* [1, с. 221]. Узнятыя праблемы, закранаюць асаблівасці развіцця маладой беларускай літаратуры, ставяць задачы, якія павінна яна вырашыць. У той перыяд большай папулярнасцю карысталіся розныя літаратурныя і эстэтычныя праграмы і маніфесты, з якіх амаль кожны друкаваны орган пачынаў сваё жыццё. Гэта была тэндэнцыя часу, калі ішло змаганне за розум народа. Неабходна ўгадаць і такі факт як увядзенне пакарання за нежаданне вучыць дзяцей у польскіх школах. Такое рашэнне мела геапалітычнае значэнне: адна з магчымасцей уплываць на фарміраванне светабачання маладога пакалення.

У гэтым рэчышчы ўзнята і праблема мэтавага напісання твораў. *“Сёння паміж нашымі схаластамі разгарэлася спрэчка: ці можа сапраўдны паэт пісаць па заказе. Камень, зразумела, быў кінуты ў наш агарод. Калі мастакі і паэты тварылі па заказах каралёў, паноў, магнатаў, купцоў, дык чаму ж яны не могуць тварыць па заказе народа – адзінага непадкупнага і найбольш высакароднага аўтарытэтнага заказчыка?”* [1, с. 50]. У гэтых радках гучыць адна з цэнтральных праблем тагачаснай літаратуры. Пачынаючы з XIX стагоддзі, беларуска-польскія, беларускія пісьменнікі імкнуліся абудзіць пачуццё ўласнай нацыянальнай годнасці ў свайго народа, адпаведна адной з цэнтральных тэм была тэма жыцця простага чалавека, яго гаротнага жыцця, а частка твораў пісалася спецыяльна для народа. Адпаведна *“ў нас літаратура прыдаецца велізарнейшае значэнне, якога яна ў іншых народаў не мае. Не знаходзячы ў сённяшнім жыцці справядлівасці, народ шукае ў літаратуры адказу на ўсе пытанні, якія яго хвалююць і непакояць. У нас няма розніцы паміж літаратурай і забастоўкай, літаратурай і дэманстрацыяй, таму амаль ва ўсіх палітычных працэсах разам з барацьбітамі за нацыянальнае вызваленне на лаве падсудных знаходзілася і наша заходнебеларуская літаратура”* [1, с. 48]. На самой справе літаратура адыгрывала значную ролю ў палітычных і культурных падзеях, яшчэ ў XIX стагоддзі пісьменнікі-рамантыкі звярнуліся да фальклору як крыніцы сваёй творчасці і праявы народнасці літаратуры, а пісьменнікі-рэалісты імкнуліся абудзіць народ, у 30-40 г. XX ст. літаратура працягвала традыцыі папярэдняй літаратуры, тым самым уяўляючы небяспеку для існуючай улады. Беларуская літаратура была трыбунай, з якой гучаў як голас самага народ, так і голас у абарону народа, а заходнебеларуская літаратура з’яўлялася тым глытком свежага паветра, які дапамагаў выжыць у неспрыяльных умовах.

Максім Танк падкрэсліваў значэнне мастацтва слова, адзначаў асаблівасці беларускай літаратуры, тое, што яна развіваецца на вялікім скрыжаванні дарог (заходніх і усходніх), што не заўсёды вядомы сапраўдныя

імёны пісьменнікаў, што паэты – *“песняры народа невялікага. Пра які мала хто чуў на свеце, і ў той жа час мы – песняры народа вялікага і багатага, які нават не знае ўсіх сваіх дзяцей, усіх сваіх скарбаў...”* [1, с. 322]. Сапраўды, у выніку супярэчлівага гістарычнага развіцця значная колькасць прадстаўнікоў беларускай нацыі ўзбагаціла сваімі талентамі культуры іншых народаў, наша нацыя выступала ў ролі донара, а зараз краіна атрымала шанец заявіць пра сябе ўсяму свету, адкрыць новыя імёны, вярнуць забытыя.

Аўтар адзначае, што большасць сучасных творцаў з’яўляюцца прадстаўнікамі першага пакалення беларускай інтэлігенцыі, якая выйшла з сялянскага асяроддзя, што нават гарадская вопратка, не ў сілах адмяніць іх мужыцкі выгляд, таму што яны ўсюды выдзяляюцца сваімі абветранымі тварамі, шурпатымі, шырокімі далонямі, плячыстасцю і *“гутаркай ва ўвесь голас, быццам заўсёды знаходзімся ў полі ці ў лесе”* [1, с. 55]. Такім чынам становіцца зразумелай блізкасць светаўспрымання пісьменнікаў і сялян, з аднаго боку, нейкай самазалежнасці паэзіі *“ад сучасных авангардысцкіх напрамкаў, якія адмовіліся ад старых рыфмаў, асучаснай меладычнасці, кананічнай логікі развіцця вобразаў”* [1, с. 103], з другога, што тлумачыцца неабходнасцю самавызначэння народа (адна з вядучых задач літаратуры). Разважаючы пра мадэрнісцкія накірункі ў заходняй літаратуры, пісьменнік звяртае увагу, што у тых краінах не стаць пытанне самавызначэння і вызвалення народа. Гэтым тлумачацца адносіны да мадэрнісцкай літаратуры, якая адначасова захапляе сваёй навізнай і адштурховае аддаленасцю ад народа, асноўнага яе спажывацтва. Максім Танк знаёміўся з сусветнай літаратурай, разважаў над тэндэнцыямі, суадносіў іх з патрэбамі беларускага пісьменства. *“Знаёмячыся з сучаснай авангардысцкай паэзіяй, я ўсё часцей сабе задаю пытанне: чаму авангардысцкай паэзіяй называюць нейкі адзін напрамак, быццам другія нічога новага не адкрываюць? І чамусьці вельмі ахвотна прысвайваюць гэта званне паэзіі, якая ўсё больш і больш адыходзіць ад жыцця шырокіх мас, абмяжоўваючы, звужаючы круг свайго ўздзеяння? Мне цяжка быць прыхільнікам хараства, ключ ад якога – я павінен верыць у слова – знаходзіцца ў няпэўных руках аўтара. Называлі ж некаторыя авангардысты мастацтва “масавым”, калі акрамя іх яго разумела накарка чалавек”* [1, с. 133]. Паэт аналітычна падыходзіць да тэндэнцый развіцця сусветнай паэзіі, якая была скіравана на падрыхтаванага чытача і як мастацтва слова істотна адрознівалася ад беларускай, менавіта гэтым тлумачацца цяжкасці адаптацыі беларускага слова да сусветных літаратурных працэсаў.

Шэраг маладых пісьменнікаў першай паловы XX стагоддзя адмаўляў дасягненні папярэдняй літаратуры, супроцьпастаўляючы ім новыя авангардысцкія, прапаноўваў ствараць літаратуру нанова. Аўтар вывучаў гэтыя творы і прайшоў да высновы: *“Чытаю вершы польскіх футурыстаў, якія збіраліся выкінуць насметнік усіх класікаў і лічылі тэлеграфічны апарат Морзе найбольшым творам мастацтва [...] Гэтым нігілістычным грыпам перахварэлі амаль усе старэйшыя еўрапейскія літаратуры, за выняткам маладых, як наша. Занятая сваімі нявырашанымі праблемамі”* [1, с. 35].

Такім чынам гучыць ідэя лёсавызначальнай ролі літаратуры ў жыцці беларускага народа, яе значэння ў фарміраванні беларускай нацыі, працэсе, які зацягнуўся ў выніку неспрыяльных гістарычных умоў.

Максім Танк абазначае і прычыны такога працэсу як паскоранасць развіцця літаратуры, які быў абумоўлены перарванасцю традыцый, распачаты ў XIX стагоддзі і працягваўся ў XX. *“Спазненне – нацыянальная наша хвароба. А праз сутнасць сваіх школ яна стала хранічнай. Псіхіка маладога пакалення па-за фальклорам і некаторымі жывучымі яшчэ традыцыямі фарміруецца пад уплывам чужой літаратуры, чужога мастацтва”* [1, с. 139]. Безумоўна, выняткамі працэсу паскоранасці з’яўляюцца як уплыў замежных літаратур, так і пэўная адсутнасць нацыянальнай самасвядомасці творцаў, якую неабходна пераадолець маладой літаратуры. Складанасць гэтага пераадолення яшчэ і ў такой тэндэнцыі тагачаснай літаратуры як імкненне да звышабагулення, звышвобразаў. З чаго вынікае тое, што *“многія з нашых бунтарных паэтаў саромеюцца прызнацца ў любові да свайго роднага кутка, да свайго роднай хат, сям’і, каб не палічылі іх абмежаванымі”* [1, с. 264]. Рэвалюцыйныя тэндэнцыі ў паэзіі знаходзяцца ў пэўным антаганізме з нацыянальнымі ідэямі літаратуры, выяўленне якіх патрабуе мужнасці ў паэтаў.

Адным з найбольш важкіх пытанняў з’яўлялася праблема развіцця заходнебеларускай літаратуры, яе ўзаемадосін з усходняй беларускай літаратурай. Зварот беларускіх творцаў да новых кірункаў у літаратуры атрымаў негатыўную ацэнку таму, што перад літаратурай стаялі перш за ўсё прапагандысцкія, асветніцкія мэты *“Захапленне – у нашым заходнебеларускім літаратурным асяроддзі – урбанізмам, тэхнікай, астранамічнымі сюжэтам (на што адзін час перахварэў і я) было смешнай данінай модзе, занесенай усходнімі і зходнімі вятрамі ў краіну курных хат, скрыпучых сох, лапцёў і лучыны. А пакуль што некранутай цаліной у нас ляжыць гістарычная тэма, чакаючы свайго Вальтэра Скота, Сянкевіча...”* [1, с. 86]. Складанасць развіцця заходнебеларускай літаратуры заключалася ў неабходнасці не адарвацца ад народнага светабачання, засвоіць здабыткі перадавых еўрапейскіх літаратур, патрэбе расрацаваць гістарычную тэматыку як сведчанне сталасці нацыі і мастацтва слова. Адначасова Максіма Танка хвалюе нарастаючая тэндэнцыя адарванасці заходнебеларускай літаратуры ад народа: *“На сучасным Парнасе – няспынныя баталіі і сутычкі, далёкія ад жыцця народа, які не прымае ў іх удзелу і не цікавіцца імі”* [1, с. 296], — такім чынам літаратура не выконвала свайго грамадскай функцыі.

Паэт выкрывае працэс застою ў літаратурным жыцці, праблему сувязі з савецкай беларускай літаратурай. У самой краіне панаваў недавер паміж людзьмі, такая ж мяжа прайшла і ў літаратуры. *“Ужо другі год у заходнебеларускай літаратуры пануе смерці падобнай цішыня. Спынілася барацьба за якасць, за ідэйнасць. Ні франтоў, ні атак, проста – так. Кожны забраўся, як слімак, у сваю ракавіну і жыве адасоблена”* [1, с. 312] Прайшло 4 гады (1939, 1935), а ўжо змяніўся характар творчасці: *“Я часта думаю аб нашай заходнебеларускай паэзіі. Колькі ў ёй розных адгалоскаў, перайманняў!*

Толькі чырвонай ніткай праходзіць праз яе бунтарнасць. І хіба гэта яе выдзяляе як з'ву самабытную і арыгінальную” [1, с. 71]. У сваіх дзённікавых запісах М.Танк адлюстравалі наколькі літаратура з'яўляецца барометрам думак, настрояў народа, якія змены абдыліся ў самім грамадстве.

“Лісткі календара” напоўнены роздумам над жыццём, месцам творцы. У сваіх разважаннях паэт звяртае ўвагу на нацыянальныя асаблівасці беларускага народа, выяўляе праблему актуальную і на сённяшні дзень. “А характар кожнага народа складаецца не толькі з сумы адных станоўчых рысаў, але і з адмоўных. І, напэўна, ёсць імат супольных рысаў у характары розных народаў, асабліва – блізкіх. Але ёсць у нас адна “свая” неад’емная рыса, якой, здаецца. Ні ў каго з нашых суседзяў не сустрэнеш і якая склалася ў выніку розных гістарычных працэсаў, гэта аб’якаваецца да сваёй мовы і культуры...” [1, с. 282].

Аўтар аднаўляе падзеі свайго жыцця, апісвае няпросты час, аналізуе тэндэнцыі ў развіцці як заходнебеларускай, так і сусветнай літаратур, вызначае асаблівасці развіцця маладой беларускай літаратуры ў сусветным кантэксце. Такім чынам, можна сцвярджаць, што ў “Лістках календара” Максім Танк:

1. Разважае над працэсам творчасці месца паэта, яго прызначэннем і роляй у фарміраванні светапогляду народа;
2. Вызначае праблемы развіцця маладой беларускай літаратуры;
3. Узнімае праблему мэтавага напісання твораў;
4. Выяўляе асаблівасці развіцця беларускай літаратуры;
5. Прасочвае тэндэнцыі развіцця сусветнай паэзіі;
6. Закранае праблему развіцця тагчаснай заходнебеларускай літаратуры, яе ўзаемадзейнасць з усходняй беларускай літаратурай;
7. Вылучае надьячальныя асаблівасці беларускага народа.
8. У літаратуры адсутнічае будучыня, калі яна не мае жывой сувязі са сваім народам і зямлёй.

Літаратура:

1. Танк, М. Збор твораў. У 13 т. Т. 9. Лісткі календара. Дзённікі (1941-1959) – Мінск : Беларус. Навука, 2009. – 592 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ